

УДК 179.3

**ЕВОЛЮЦІЯ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА В АСПЕКТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН
«ЛЮДИНА-ТВАРИНА»**

Харьков Сергій Володимирович – заступник генерального директора,
«Київський зоологічний парк загальнодержавного значення», м. Київ
<http://orcid.org/0000-0003-2950-9583>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.442>
kharkov.serhii.v@gmail.com

Аналізуються причини та наслідки змін у сфері відносин людини до тварин. Визначається вплив урбанізації та науково-технічного прогресу на зміну місця тварини в урбанізованому соціумі, еволюцію ставлення сучасної міської людини до тварини: від сервісно-продуктового, споживацького – до партнерського, навіть родинного. Аналізується зростання цінності тварини-компаньйона для самотнього містянина, оточеного неприродним стресогенним середовищем. Вказується на різні наслідки гуманізації ставлення до тварин свійських та диких видів, що, з одного боку, має наслідком покращення якості життя свійських тварин, але з іншого – це створює проблеми для існування тварин диких видів. Серед інших причин і наслідків виокремлюється явище антропоморфізації (або олюднення) тварин та надається оцінка наслідків цих культурних змін.

Ключові слова: світогляд, людина, антропоморфізація (олюднення), урбанізація, свідомість, благополуччя тварин, тварина-компаньйон.

Актуальність проблеми. Тварина супроводжувала людину здавна. Процеси одомашнення йшли відповідно до потреб людини, тож не дивно, що першою свійською твариною став помічник мисливця – собака. Це сталося близько 31,7 тис. років до нашої ери [13; 473]. Із переходом до землеробства та скотарства людина одомашнює вівцю, свиню, козу та корову. Для боротьби з гризунами починає використовувати kota. Коли виникає потреба у транспорті, одомашнюється віслук, кінь, верблюд та навіть слон. До Нового часу тварина була джерелом продуктів харчування, матеріалів та предметів побуту, виконавцем сільськогосподарських робіт, транспортувальником людей та вантажів, постачальником пошти та частиною індустрії розваг. Задоволення твариною наших споживчих, виробничо-матеріальних потреб складало цінність тварини для людства. Але з XIX ст. спостерігаємо зміну ставлення до тварин. Саме тоді починається суспільний рух на захист тварин у глобальних масштабах і створюється правова основа захисту тварин; XX ст. ознаменувало формування етичних норм, що передбачають відповідальність за всіх живих істот – появу біоетики, а також концепції «Прав тварин» [2; 119]. Тварина перестає бути просто цінною річчю чи джерелом цінних матеріалів та продуктів, натомість все більше набуває цінності компаньйона, партнера.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми досліджували як українські, так і закордонні вчені, серед яких можна виділити Є. Баженову, І. Василювську, Л. Вольнову, Ф. де Ваала та ін.

Мета статті – з'ясувати чинники, що призвели до культурних зсувів у питанні еволюції цінностей суспільства в аспекті взаємовідносин «людина-тварина» та виявити їх наслідки.

Виклад основного матеріалу. Урбанізація – загальносвітовий процес, що характеризується зростанням ролі міст у розвитку суспільства та збільшенню питомої ваги міського населення за рахунок сільського. Так, за даними ООН, якщо у 1800 р. міське населення складало лише 2%, то у 1950 р. містян було вже 30%, а до 2050 р. прогнозується, що майже 70% населення планети проживатимуть у містах [19]. Аналогічний процес урбанізації відбувається і в Україні: якщо кількість міського населення у 1897 р. складала 3,716 млн. осіб у порівнянні до 25,144 млн. осіб сільського, тобто 13%, то вже у 2014 р. кількість містян досягла 31,081 млн., що становить майже 69% від загальної чисельності населення у 45,246 млн. осіб [5; 141].

Але урбанізація – це також і певна інша культура, новий міський спосіб життя, що має суттєві відмінності від сільського. Німецький соціолог Ф. Тьонніс називав ці типові усталені форми індивідуально-суспільної життєдіяльності «общинною» (традиційною, сільською) та «громадською» (міською). Він стверджував, що у великому місті теплі, дружні «общинні» стосунки замінюються формальними поверхневими, випадковими, безособовими та функціональними [10; 229]. На думку Ф. Тьонніса, протягом усього процесу урбанізації общинний, першопочатковий базис спільного життя продовжує змінюватися і знаходить завершення в явищі, що часто іменують індивідуалізмом [10; 226].

Одна з обставин сучасного міста – безперервне оточення індивіда агресивною рекламою та нав'язливою політико-економічною інформацією, яка доноситься через вуличні рекламні носії, вивіски та монітори в магазинах і транспорті, через мобільний телефон, персональний комп'ютер, телебачення та радіо. Як вказує Л. Вольнова, негативний потік інформації в ЗМІ, накладаючись на відчуття втраченості та самотності, примушує людину ще більше йти в себе, відгороджуватися від зовнішнього світу [4; 45].

До цієї відчуженості та самотності слід додати досягнення науково-технічного прогресу (НТП), які звільнили людину від більшої частини домашньої побутової роботи. Отже, у вечірні години та вихідні дні з'являється додатковий час, який, зазвичай, проводять у вузькому колі домашніх мешканців та/або на самоті у віртуальних мережах. Додатковим чинником стає тривалість життя, яка завдяки успіхам сучасної медицини невпинно зростає протягом останнього століття і призвела до того, що пенсіонери проводять поза роботою (на пенсії) не одне десятиліття. В умовах міста далеко не кожна людина знаходить для себе гідне заняття на цей вивільнений час. Тож нині відчуття незатребуваності, відчуженості від активного міського оточення не тільки зростає, а й розтягується у часі.

Міський «громадський» спосіб життя – це постійне перебування під тиском неприродних обставин, серед яких: висока щільність населення, обмежені території, перманентне вторгнення чужинців в особистий простір у транспорті та магазинах, небезпечний транспортний рух, підвищений шум, погана екологічна ситуація, швидкі зміни в усіх сферах діяльності та відпочинку, а також постійна плінність структури соціальних стосунків. Все це разом із агресивним рекламно-інформаційним пресингом примушує людину, на думку Л. Вольнової, до реагування на них, і найчастіші реакції – страх (тривожність) або агресія (дратівливість) [4; 44].

Ці фактори призводять до пошуку людиною близького партнера, з яким можна спробувати уникнути руйнівного впливу міста на психіку городянина.

Але, окрім згаданих негативних реакцій людини на міське середовище, спостерігається й інша цікава тенденція сучасного урбанізованого суспільства – підвищення рівня толерантності. Так, Л. Вольнова зазначає, що характерними рисами міського простору взаємодії є також соціокультурна гетерогенність, інтенція на різноманітність [4; 46]. Підтвердження цих культурних змін знаходимо у мистецтві.

У цьому аспекті являє інтерес дослідження І. Василевської та В. Коршункова щодо зміни підходів сучасного кінематографу та літератури у питанні підвищення терпимості до «інакших», причому мова тут йде не лише про людей, а про різних інших істот. Так, дослідники наводять приклад написаних до ери політкоректності романів Джона Р.Р. Толкіна, які демонструють зовнішньо обумовлені якості характеру: гобліни – дурні та злі, ельфи – піднесені та позитивні [3; 125]. Можна додати, що у радянських мультфільмах «нетолерантних» часів середини ХХ ст. також закладалась визначеність якостей персонажу його зовнішньою формою. Лиси, ворони, шурі, гієни та вовки – зазвичай негативні персонажі, а коти, собаки, зайці, леви, слони, білки та ведмеді – позитивні. А от культовий серіал «Зоряні війни» вже навпаки засвідчує глядачеві відсутність зв'язку між зовнішнім виглядом та внутрішніми якостями героїв, де найстрашніший ворог та злодій може бути людиноподібним чи навіть людиною, а найкращий друг чи учитель – чужою іншопланетною формою життя. Перемогу толерантності до «інших», ксеноморфів демонструє також безперечний успіх сучасних кіноепопей: «Месники», «Шрек», «Трансформери», «Аватар», «Історія іграшок», «Зоряні війни», «Люди в чорному» тощо. І ця толерантність відкриває можливості для сприйняття сучасною міською людиною тварини, як партнера, нехтуючи нелюдською природою.

Ставлення до тварин є однією з рис, що суттєво відрізняють сільську та міську культури. Дика тварина для сільського мешканця – потенційна загроза для саду та городу, для свійських тварин, а то й для самого господаря. В той же час дика тварина для міського мешканця – абстрактний об'єкт, персонаж із книжки чи картинка на екрані, максимум – експонат зоопарку. Таким же різуче різним є сприйняття свійської тварини. Для селянина свійська тварина – це джерело корисних товарів та послуг. Курка – це м'ясо та яйця, коза та корова – молоко, пес – охорона подвір'я, кіт – захист від мишей. І не випадково у народному фольклорі читаємо, як господар виганяє пса, що постарів та не чує злодюжок, а старий фразеологізм «мишей не ловить» означає лінь, некомпетентність та непотрібність. До слова, цей «споживацький» підхід був характерним для всього нашого суспільства ще зовсім недавно. Так, у радянські часи тварин поділяли на «корисних» та «шкідливих» за ступенем їх корисності для людини. Бездомні тварини вважались біологічним сміттям. [1; 93]. Доводилось навіть обґрунтовувати співчутливо-гуманне ставлення до тварин посиленням на їх народно-господарське значення [3; 119]. І це обумовлювалось тисячолітньою критичною залежністю людини від тваринних матеріалів та продуктів. Таку залежність яскраво ілюструє, наприклад, історія індіанців та бізонів. Цих тварин індіанці використовували буквально повністю: м'ясо – у їжу; шкуру – на одяг, взуття, сідла та житло; кістки йшли на інструменти, ножі та ложки; сухожилля – на тетиви

луків та нитки; сечові мішури – на бурдюки для води; волосся – на мотузки; висушений гній – як пальне; з копит варили клей. Масове винищення бізонів, організоване європейцями у XIX ст., що мало наслідком скорочення чисельності бізонів із 30-40 млн. до 1-2 тис., призвело до краху індіанської цивілізації та остаточної колонізації Північної Америки європейцями.

Зрозуміло, що жодна з вищенаведених продуктово-сервісних функцій на постійній основі не потрібна містянину, їжа для якого асоціюється з супермаркетом та рестораном, охорона квартири – з електронікою, а боротьба з гризунами – із службою з дератизації. Тож утримання городянином домашніх тварин диктується зовсім іншими мотивами.

У відході від продуктово-сервісного ставлення до тварин, окрім урбанізації з її змінами життєвих обставин, не менш важливим та більш всеосяжним є вплив НТП. Пов'язаний із ним промисловий розвиток, зокрема хімічної та харчової промисловості, зробив не обов'язковим використання не тільки натуральної тваринної сировини для створення одягу, взуття, прикрас, музичних інструментів, предметів побуту, меблів тощо, а й навіть м'яса та тваринного молока для харчування. В той час, як раніше на výroбах із тварин тримались цілі галузі народного господарства! НТП у харчовій промисловості призвів до розвитку дієтології, яка, досліджуючи харчування людини з позицій фізіології та біохімії, дозволяє визначити поживні речовини, вітаміни та мінерали, необхідні для конкретного організму та надає альтернативні джерела цих речовин. І як результат реалізації альтернативних можливостей у харчуванні, спостерігаємо бурхливий розвиток вегетаріанства та веганства.

Показником зниження актуальності продуктового використання тварин у сучасному світі є зміна співвідношення між тваринами-компаньйонами та продуктивними тваринами. Так, за даними Світового Атласу станом на 2020 р. кількість домашніх котів та собак складає майже 1,4 млрд. особин, перевищуючи кількість віслуків (0,04 млрд.), кіз (0,045 млрд.), свиней (0,678 млрд.) та навіть корів (0,987 млрд.)! [15]

Стосовно дикої живої природи також спостерігаються значні ціннісні зміни. Останні два століття у дикій природі відбувається зменшення як кількості тварин, так і кількості їх видів, причому в останні десятиліття таке зменшення біорізноманіття та загальної чисельності тварин на планеті відбувається особливо швидко. У звіті WWF «Living Planet 2018» зазначається: «У середньому ми спостерігали вражаюче зменшення чисельності ссавців, птахів, риб, рептилій та земноводних на 60% за останні 40 років» [14]. Таке різке скорочення суттєво підвищує аксіологічний статус кожного зникаючого виду тварин, адже сучасні технології не дозволяють їх відновлювати. І тут, окрім культурної цінності, на перший план виходить цінність екологічна, адже зникнення тварин одного виду в будь-якій екосистемі за законом екологічної кореляції неминуче призводить до зникнення інших пов'язаних з ним живих видів та потенційної руйнації екосистеми, як єдиного цілого.

Ще одна причина сучасного підвищення цінності тварин у міській культурі – це бідність міст на біорізноманіття через урбанізацію природи, яку зазвичай визначають як перетворення природних ландшафтів на штучні внаслідок міської забудови. І це особливо стосується України, корупція та недосконале законодавство якої призводить до знищення лісів та парків у містах заради побудови на цих територіях житлових та офісних будівель. Через брак можливостей спілкування з природою міські мешканці створюють власні куточки природи у вигляді акваріумів та тераріумів, вирощують рослини та утримують різноманітних тварин, які окрім екологічної цінності, мають для побутово забезпечених, але самотніх мешканців великого міста, соціальну, партнерську цінність. І це в свою чергу стає причиною певного олюднення (або антропоморфізації) тварин. Як зазначають І. Василевська та В. Коршунков, олюднення домашніх тварин – показова ознака налагодженого міського способу життя [3; 111].

Надважливим чинником, що примусив людство переглянути ставлення до тварин, стали успіхи нейробіології та етології. Завдяки науці тварини поступово перемістились із позиції декартівських «живих машин» до мислячих істот із свідомістю. Так, 2012 р. міжнародна група когнітивних неврологів, нейрофармакологів, нейрофізіологів, нейроанатомів та обчислювальних неврологів проголосила Кембриджську декларацію про свідомість, у якій підсумовуються результати багаторічних досліджень мозку людини та тварин [18]. Одним із найбільш приголомшливих відкриттів стало виявлення паралельної еволюції нервових центрів у тварин, де функції людської кори головного мозку (неокортису) виконують інші ділянки, навіть не обов'язково розміщені у голові. За твердженням учених, конвергентні докази вказують на те, що тварини, що не є людьми, мають нейроанатомічні, нейрохімічні та нейрофізіологічні субстрати свідомих станів, а також здатність демонструвати свідому поведінку. Отже, переконливі докази вказують на те, що люди не мають унікальних властивостей неврологічних субстратів, що генерують свідомість. Тварини, які не є людьми, включаючи всіх ссавців та птахів, та багато інших істот, зокрема і восьминоги, також мають

ці неврологічні субстрати [18]. Внаслідок цього відкриття філософське визначення людини через наявність свідомості, притаманної лише їй, втрачає сенс, розмиваючи видові межі.

Вторять нейробіологам й етологи. Наприклад, відомий сучасний етолог та приматолог Франс де Вааль, аналізуючи великий масив досліджень усвідомленої поведінки тварин, просто у заголовку своєї книги запитує: «Чи достатньо ми розумні, аби судити про розум тварин?» [6]. Очевидно, що вищезазначені висновки вчених стають підґрунтям для ще більшого олюднення тварин суспільством.

Ще однією важливою для людини рисою, притаманною її супутникам – котам та собакам – є їх високий рівень пристосованості до вимог та побуту людини, пов'язаний, на наш погляд, з одомашненням, що передбачало жорсткий штучний відбір, а отже і виживання тих особин котів та собак, які найбільш повно відповідали очікуванням людини. Тисячолітня селекція призвела до закріплення належної поведінки на генетичному рівні. На це також накладається особливість людського спілкування, яка, на думку психолога А. Піза, полягає у набагато більшій важливості невербальної частини комунікації, оскільки в процесі спілкування 60-80% комунікацій здійснюється за рахунок невербальних засобів виразу, і лише 20-40% інформації передається за допомогою вербальних [16; 25]. Враховуючи це, ми здатні розуміти основні потреби свійських тварин, вивчивши мову їх тіла та звукові інтонації. Що ж стосується більш розвинених тварин, таких як коти, собаки, свині, папуги, ворони, сойки тощо, то вони здатні розуміти наші невербальні сигнали, ще й на додачу запам'ятовувати окремі слова. Все це, звичайно, підвищує партнерську цінність цих тварин для людини.

Та антропоморфізація є не тільки наслідком, а й зручним методом. Так, наділення тварин людською подобою є вдалим способом ведення інформаційно-просвітницької роботи. Тварини викликають живий інтерес в учнів, і вкладення у вуста таких героїв певних фраз дозволяє покращити запам'ятовуваність матеріалу через цю додаткову увагу учнів. Використання антропоморфних тварин створює позитивну ігрову атмосферу, тож активно застосовується не тільки в дитячій, але й у дорослій аудиторії. При цьому використання тварин у навчально-виховній роботі ставить на меті зовсім не вивчення зоології, навпаки антропоморфні образи тварин покликані допомогти дитині освоїти поведінку в світі людей [1; 92].

На цій же атракції вигідно будувати і бізнес. Окрім широкого театрального та кінематографічного представлення, знаходимо тварин різного ступеня антропоморфності в іграшковій та сувенірній галузях, виробництві побутових речей та меблів, в одязі та харчовій промисловості, у рекламі, торгівлі та на транспорті. Бізнес-інтереси, що використовують антропоморфізацію, набувають і таких екзотичних форм, як продаж на аукціонах малюнків, створених слонами, морськими котиками чи дельфінами. Ще більш дохідними бізнесами є створення кладовищ домашніх тварин та індустрія моди для тварин.

Активне використання антропоморфних тварин у просвіті та бізнесі підігривають ще одне цікаве суспільне явище: співставлення тварин з собою, редукування власної особистості до певного виду тварин. Нікого з нас не здивує питанням: «ти сова чи жайворонок?» або «в тебе характер kota чи собаки?». Ми встановлюємо роки за східним тваринним календарем та всерйоз шукаємо схожість у зовнішності людини та її домашнього улюбленця. Всі ці явища носять форму постійної моди на тварин та стають невід'ємною частиною культури.

Нині тварини стають членами суспільства. Американські дослідники констатують, що ми ставимося до своїх собак зовсім не так, як ставилися до них наші діди і прадіди. За повідомленням журналу «American Demographics», власники тварин нерідко називають себе «матусями» і «татусями» [7; 28]. Опитування 2015 р. серед росіян – власників домашніх тварин – показало, що серед опитаних лише 8% не включають тварину в сімейну систему. 77% із опитаних, що включають улюбленця до сімейної системи, присвоюють їм статус дитини, друга, брата [8; 74]. А ритуалізація поведінки у випадку смерті домашнього улюбленця відображає все більше олюднення тварин у свідомості та підсвідомості сучасних людей, які співіснують пліч-о-пліч із ними у своїх міських квартирах [3; 128].

Олюднення тварин мешканцями міст відбувається вже на підсвідомому рівні. Міряючи тварин по собі, люди приписують їм неіснуючі мотиви та якості. Так, відповідно до дослідження І. Рудакової, серед характеристик коня, названих опитаними перехожими, лише 29% дійсно притаманні цій тварині, тоді як інші 71% антропоморфні та міфічні [8; 71].

Наукові відкриття нейробіологів та етологів ХХ-ХХІ ст. спричиняють тектонічні зсуви у філософії взаємин «людина-тварина», переводячи їх з суб'єктно-об'єктної форми у суб'єктно-суб'єктну. Причому зміни відбуваються не тільки на рівні теоретичної філософії, де через руйнацію однієї з основ – унікальності людської свідомості – виникає потреба у переосмисленні основ

філософської антропології. Стає нагальним також і перегляд низки дисциплін практичної філософії: аксіології, етики, філософії екології, філософії права та соціальної філософії. А поведінкові традиції тварин, передані негенетичним шляхом, складні комплекси традицій тваринних соціальних груп, їх ритуали, етичні норми, накопичення знань, використання знарядь праці, докладно описані, наприклад, Франс де Ваалем [6] – ставлять питання про наявність певної первинної культури у тварин, що своєю чергою, наводить на думку про потребу розширення предмету гуманітарних та соціальних наук.

Та окрім змін у науково-філософській сфері, як ми зазначали, є і прямі соціальні наслідки. Відчуваючи самотність та стрес внаслідок процесів урбанізації та інформаційного тиску, людина шукає вихід. А, враховуючи процеси антропоморфізації, найпростішим виходом є побудова квазілюдських соціальних відносин з твариною. За словами Є. Баженової, в умовах урбаністичної культури відношення людини і тварин набувають нових рис, не властивих попереднім історичним періодам: зокрема, актуалізуються моральні аспекти цих відносин. [1; 91]. Дослідниця вказує, що в умовах міської культури початку XXI ст. первинним стають функції психологічної підтримки, допомоги в самореалізації, які домашні улюбленці виконують у житті своїх господарів [2; 119].

Про глобальний процес олюднення тварин із включенням їх до складу сім'ї свідчать результати інших досліджень. Ще у 1988 р. опитування містян, проведене Альбертом и Балкрофтом показало, що у переважній своїй більшості люди вважають своїх вихованців повноправними членами родини, причому на першому місці опинилися собаки; коти слідували за ними з незначним відривом [7; 29].

Та у цьому процесі є і негативні наслідки, адже, з іншого боку, зосередження на нелюдському партнері деформує ставлення людини до людини, відбувається підміна живої людини твариною-компаньйоном, і люди замість того, щоб обдаровувати своїми почуттями один одного, дарують їх братам нашим меншим [2; 128-129]. Тож психологи та соціологи констатують, що виникає відчуження людини від людини (що, серед іншого, виражається у тому, що тварини-компаньйони підміняють спілкування з людьми, їх заводять замість чоловіка або дружини чи замість дітей) [1; 93].

Слід зазначити, що досліджувані явища творення друзів та членів родини з тварин є окремим та унікальним соціальним явищем сучасності. Ані неживі об'єкти, ані віртуальні персонажі не складають помітної конкуренції домашнім тваринам. Наприклад, у сучасній Японії є спеціальні клуби, де за гроші можна брати пса на певний час або погратись із котом. При цьому з 2008 р. японські виробники перестали виробляти електронних тваринок, типу Айбо. В плані психологічної підтримки електронні тварини не витримали конкуренції з живими котами та собаками [2; 121].

Закономірним результатом включення тварин у людські соціальні відносини став стрімкий приріст кількості домашніх тварин-компаньйонів, які живуть у помешканні людини. Як зазначалось вище, кількість таких домашніх улюбленців (зокрема котів та собак) перевищила кількість продуктивних тварин: корів, кіз чи вівець. І швидкість приросту кількості тварин-партнерів вражає: якщо наприкінці 1950 р. у США було 12-15 млн. псів, то у 1991 р. – уже 51 млн., а у 2002 р. – 68 млн.! 40% сімей у США має по одному собаці [7; 25]. За даними Світового Атласу, якщо у 2012 р. загальна популяція собак у світі, за оцінками, становила майже 525 млн., то у 2018 р. – ця кількість оцінюється у 900 млн. [11]. Аналогічний тренд спостерігається і в Україні. Наприклад, за даними Світового Атласу станом на 2017 р. у нас мешкають 7,5 млн. домашніх котів. З таким показником ми опинились у десятці країн світу з найбільшою кількістю цих тварин [17].

Окрім наслідків таких змін для людини, не можна не зазначити наслідки вказаних процесів, власне, для самих нових людських партнерів – тварин. І ці наслідки є різними для свійських та диких тварин. Так, для свійських тварин процеси підвищення соціальної ролі та олюднення призводять до покращення їх становища. Один з експериментів, проведений для з'ясування того, як змінює поведінку людей антропоморфізація собаки, показав стійку зміну ставлення людини до цієї тварини: наміри поводитися з собаками в різних ситуаціях коливалися від буденного (наприклад, прихистити собаку) до сенсаційного (наприклад, рятувати собаку з бурхливої річки) [12; 959]. В іншому дослідженні науковці довели, що антропоморфізація тварин заохочує до зоозахисних поглядів у питаннях прав тварин/благополуччя та веганства/вегетаріанства [12; 960]. Люди готові підтримувати свійських тварин як членів власної общини, захищати та опікуватись ними. Тобто можна констатувати, що соціальні зміни, спричинені НТП, олюдненням тварин та урбанізацією певним чином гуманізують ставлення до свійських тварин, підвищують рівень їх благополуччя.

На жаль, ті ж самі чинники справляють негативний вплив на світ диких тварин. Прекрасною ілюстрацією цього є історія американського єнота-полоскуна (ракуна звичайного) в Японії. У 1977 р. анімаційна студія Nippon Animation випустила серіал «Araiguma Rasukaru» за мотивами книги американського письменника С. Норта. В автобіографічному романі розповідається про дружбу дитини

та енота, їх веселі пригоди та пустощі. Вихід дитячого аніме за цим романом призвів до вибухового росту імпорту тварин із США до Японії, адже діти та молодь прагнули отримати саме такого друга, як у мультсеріалі. Та найгіршим стало те, що наприкінці книжної історії підліток дає своєму другові-еноту волю – відпускає його до лісу. Тож тисячі американських ракунів звичайних були відпущені японськими сім'ями до японської природи, де ці всеїдні тварини, адаптувавшись та розмножившись, почали тотальне винищення місцевої флори і фауни. До 2000 р. вони розповсюдились на 17 префектур, до 2004 – на 42, а у 2008 р. їх відмічали вже у всіх 47 префектурах [9]. Окрім шкоди природі, еноти нанесли збиток культурній спадщині Японії, пошкоджуючи старовинні дерев'яні храми, зокрема і тисячолітній буддійський монастир Бьодо-ін у Кіото, визнаний об'єктом Світової Спадщини ЮНЕСКО. Результатом такої антропоморфізації є занесення «симпатичних» інвазивних тварин до інших біотопів, що призводить до негативних наслідків для аборигенного тваринного та рослинного світу.

Ще один наслідок «гуманізації» ставлення до диких тварин – намагання їх рятувати, забираючи з природи. Адже саме ця реакція виникає, якщо людина бачить покинуту малу дитину на вулиці. Кожний весняний сезон у зоопарках проходить у безперервному намаганні «жалісних» городян принести «врятованих» пташенят-злетків. Це боривітер і галка, ворона і ластівка, сова і сойка тощо. Жодні щорічні інформаційно-просвітницькі заходи у ЗМІ не переконують мешканців міста залишити дику природу у спокої і не намагаться переселити її у квартиру чи зоопарк. Влітку настає пора лисенят та вовченят. І один і той самий аргумент – намагання врятувати покинуте дитинча. А восени починається масовий «порятунок» диких водоплавних птахів: гусей, качок, лебедів. Спочатку їх «з жалю» годують непригамним їм та навіть шкідливим хлібно-дріжджовим кормом, тим самим стимулюючи не відлітати в теплі краї і залишатись на місці годівлі, а з настанням морозів – намагаються зловити та «врятувати». Зрозуміло, що вся ця «допомога» надзвичайно шкодить дикій природі.

Третій наслідок олюднення – знищення неантропоморфних тварин заради людей чи антропоморфних тварин. Консультуючи правоохоронні органи, зоопаркам постійно доводиться чути про «порятунок» дітей від змії. І тут ми звернули увагу, що є різниця у ставленні до антропоморфних та неантропоморфних тварин. Коли в 2018 р. на столичний шкільний стадіон забігла видра, то рятували саме видру, хоча тварина може представляти небезпеку для дітей. Коли 2019 р. на столичному озері знайшли бобра, то рятували бобра. Але зовсім іншими були історії, коли декілька разів знаходили безневинного вужа, причому двічі він перебував у сотні метрів від школи чи майданчику – в паркових хащах. Кожного разу тварину вбивали, причому щиро пишались своїм «героїчним» вчинком. І у цьому зв'язку ми – Київський зоопарк – провели неформальне усне опитування у студентів із такими дилемами: на чиему боці буде ваша симпатія в разі конфлікту між мангустом і змією, між котом і ящіркою, між птахом і павуком. Майже всі опитані відповідали, що симпатизуватимуть чи навіть допомагатимуть мангусту, коту та пташці. Як згадувалось вище, кожен вид має свою екологічну цінність, тож готовність підтримувати антропоморфних тварин та знищувати неантропоморфних веде до сумних екологічних наслідків.

З цього змушені констатувати, що антропоморфізація диких тварин призводить до нерозуміння їхніх реальних тваринних потреб, до непрофесійного та шкідливого втручання у їхнє життя.

Висновки. Оскільки цінність – це, з одного боку, певні властивості самого об'єкту чи суб'єкту, а з іншого – суб'єктивна значимість та корисність цих властивостей для людини, то по відношенню до тварин ми спостерігаємо зрушення одразу за двома цими напрямками. По-перше, успіхи науки дозволили з'ясувати нові властивості і характеристики тварин, пов'язані з потенціальною наявністю у них свідомості. По-друге, актуалізація потреб сучасної людини у реальному (живому) спілкуванні призводить до підвищення потреби у «чотирилапомому/пернатому» співрозмовникові. Тож, статус та цінність тварини-компаньйона змінюються якісно: від корисної речі, джерела матеріальних та харчових ресурсів, виконувача побутових та промислових послуг, об'єкта розваг – у члена соціуму (друга, «родича»). Також цінність тварини-компаньйона суттєво зростає і кількісно – у вигляді все більшої потреби самотнього містянина, що перебуває у стані перманентного стресу, у близькому олюдненому партнері.

У свою чергу комбінація НТП та людської природи створила такі чинники для еволюції відносин людина-тварина як: трансформація суспільства та зміни у житті людини через: самотність людини в місті, незатребуваність завдяки НТП, підвищення тривожності під пресингом міста, гуманізацію та суспільну толерантність; втрата твариною статусу об'єкту практичної користі через урбанізацію та НТП; об'єктивне підвищення цінності тварини через планетарну екологічну ситуацію та урбанізацію природи; олюднення (антропоморфізація) тварин завдяки дослідженням нейробіологів та етологів, можливості невербального спілкування людей та тварин, через зручність використання антропоморфізації в інформаційно-просвітницькій роботі, зацікавленості в антропоморфізації бізнеса, моді на антропоморфізацію тварин та редукції людини до тварини.

А наслідками цих чинників стали: підміна складних соціальних зв'язків з людьми на квазілюдські стосунки з тваринами-компаньйонами; гуманізація ставлення людини до свійських тварин та особливо «тварин-компаньйонів»; поширення вегетаріанства та веганства; вибуховий ріст кількості тварин-компаньйонів у містах; значна шкода від антропоморфізації для диких тварин і їх середовищ існування.

Список використаної літератури

1. Баженова Е. В. Отношение к животным в современной России: нравственный аспект. *Цивилизационные перемены в России*: сб. ст. по материалам науч.-практ. конф. «Цивилизационные перемены в России», Урал. гос. лесотехн. ун-т. Екатеринбург : [УГЛТУ], 2014. С. 91–96.
2. Баженова Е. В. Мы с тобой одной крови?! Человек и животное в условиях современной культуры. *Цивилизационные перемены в России* : сб. ст. [по материалам науч.-практ. конф.] / Минборнауки России, Урал. гос. лесотехн. ун-т. Екатеринбург : [УГЛТУ], 2015. С. 118–129.
3. Василевская И. А., Коршунков В. А. Домашние животные у современных горожан (культурно-антропологические аспекты). *Сквозь границы: культурологический альм.* Вып. 6. 2007. С. 111–132.
4. Вольнова Л. М. Психологічні особливості великого міста як чинника соціалізації / Л. М. Вольнова. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Соціалізація особистості і суспільні трансформації : механізми взаємодії та вияви»* (Чернівці, 14-15 трав., 2009 р.). Чернівці : Книга – XXI, 2009. С. 43-47.
5. Гладун О. М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття : Монографія. ; НАН України, Ін-т демограф. та соціальн. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2018. 224 с.
6. Де Вааль Ф.Б.М. Достаточно ли мы умны, чтобы судить об уме животных? / пер. Н. А.Майсурия. Москва : Альпина Нон-фикшн, 2016. 404 с.
7. Кац Дж. Собака, любовь и семья. Книга о современном обществе и о новой роли собаки в жизни человека. Москва : Софион, 2004. 253 с.
8. Рудакова И. Д., Ягодковская И. В. Социокультурная роль домашних животных в жизни горожан (историко-психологический аспект). *Вестник славянских культур.* № 4 (38). 2015. С. 70-80.
9. Руссо М. Аниме и еноты в Японии [Электронный ресурс] / Максим Руссо. *Полит.ру.* Режим доступа: https://polit.ru/article/2015/03/21/ps_gascal/
10. Тённис Ф. Общность и общество / Ф. Тённис ; Пер. с нем. А.Н. Малинкина. *Социологический журн.* № 3-4. 2015. С. 206-229.
11. Atitwa S. How Many Dogs Are There In The World? [Электронный ресурс] / Sundra Chelsea Atitwa. *WorldAtlas.* – Режим доступа: <https://www.worldatlas.com/articles/how-many-dogs-are-there-in-the-world.html>
12. Butterfield, M. E. Mangy mutt or furry friend? Anthropomorphism promotes animal welfare / Max E. Butterfield, Sarah E. Hill, Charles G. Lord. *Journal of Experimental Social Psychology.* Volume 48. Issue 4. July 2012. P. 957-960.
13. Germonprea M. Fossil dogs and wolves from Palaeolithic sites in Belgium, the Ukraine and Russia: osteometry, ancient DNA and stable isotopes. *Mietje Germonprea, Mikhail V.Sablin, Rhiannon E.Stevens, Robert E.M.Hedges, Michael Hofreiter, Mathias Stiller, Viviane R.Despres.* *Journal of Archaeological Science.* Volume 36. Issue 2. February 2009. P. 473-490.
14. Living Planet Report 2018 [Электронный ресурс]. *World Wildlife Fund.* Режим доступа: <https://www.worldwildlife.org/pages/living-planet-report-2018>
15. Mala A. Most Populous Animals On Earth [Электронный ресурс] / Alisa Mala. *WorldAtlas.* Режим доступа: <https://www.worldatlas.com/articles/most-populous-mammals-on-earth.html>
16. Pease A., Pease B. The definitive book of body language. Australia: Pease International, 2001. 386 p.
17. Sen Nag O. Countries With The Most Pet Cats Globally [Электронный ресурс] / Oishimaya Sen Nag. *WorldAtlas.* – Режим доступа: <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-most-pet-cats-globally.html>
18. The Cambridge Declaration on Consciousness [Электронный ресурс] // Francis Crick Memorial Conference. – Режим доступа: <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>
19. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision [Электронный ресурс] // United Nations. Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics. – Режим доступа: <https://population.un.org/wup/Publications/>

References

1. Bazhenova E. V. Otnoshenie k zhyvotnym v sovremennoj Rossii: нравственный аспект. *Civilizacionnye peremeny v Rossii: sbornik statej po materialam nauchno-prakticheskoj konferencii «Civilizacionnye peremeny v Rossii»* / Ministerstvo obrazovaniya i nauki Rossijskoj Federacii, Ural. gos. lesotekhn. un-t. Ekaterinburg : [UGLTU], 2014. S. 91–96.
2. Bazhenova E. V. Мы с тобой одной крови?! Человек и животное в условиях современной культуры. *Civilizacionnye peremeny v Rossii : sbornik statej [po materialam nauchno-prakticheskoj konferencii]* / Minbornauki Rossii, Ural. gos. lesotekhn. un-t. Ekaterinburg : [UGLTU], 2015. S. 118–129.
3. Vasilevskaya I. A., V. A. Korshunkov. Domashnie zhyvotnye u sovremennyh gorozhan (kul'turno-antropologicheskie aspekty). *Skvoz' granicy: kul'turologicheskij al'manah.* Vyp. 6. 2007. S. 111–132.
4. Volnova L. M. Psykholohichni osoblyvosti velykoho mista yak chynnyka sotsializatsii. *Materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konfer. «Sotsializatsiia osobystosti i suspilni transformatsii : mekhanizmy vzaemovplyvu ta vyiyavy»*, (Chernivtsi, 14-15 travnia 2009 r.). Chernivtsi : Knyha XXI, 2009. S. 43-47.
5. Hladun O. M. Narysy z demohrafichnoi istorii Ukrainy XX stolittia : Monohrafiia / O.M. Hladun ; NAN Ukrainy, In-t demohraf. ta sotsialn. doslidzh. im. M.V. Ptukhy. Kyiv, 2018. 224 s.

6. De Vaal' F.B.M. Dostatochno li my umny, chtoby sudit' ob ume zhivotnyh? / F. de Vaal' ; perevod N.A.Majsuryan. Moskva : Al'pina Non-fikshn, 2016. 404 s.
7. Кас Dzh. Sobaka, lyubov' i sem'ya. Kniga o sovremennom obshchestve i o novoj roli sobaki v zhizni cheloveka. Moskva : Sofion, 2004. 253 s.
8. Rudakova I. D. Sociokul'turnaya rol' domashnih zhivotnyh v zhizni gorozhan (istoriko-psihologicheskij aspekt) / I. D. Rudakova, I. V. YAgodovskaya. *Vestnik slavyanskikh kul'tur*. № 4 (38). 2015. S. 70-80.
9. Russo M. Anime i enoty v Yaponii [Elektronnij resurs] / Maksim Russo. *Polit.ru*. – Rezhim dostupu: https://polit.ru/article/2015/03/21/ps_rascal/
10. Tyonnis F. Obshchnost' i obshchestvo / F. Tyonnis ; Per. s nem. A.N. Malinkina. *Sociologicheskij zhurnal*. № 3-4. 2015. S. 206-229.
11. Atitwa S. How Many Dogs Are There In The World? [Elektronnij resurs] / Sundra Chelsea Atitwa. *WorldAtlas*. Rezhim dostupu: <https://www.worldatlas.com/articles/how-many-dogs-are-there-in-the-world.html>
12. Butterfield, M. E. Mangy mutt or furry friend? Anthropomorphism promotes animal welfare / Max E. Butterfield, Sarah E. Hill, Charles G. Lord. *Journal of Experimental Social Psychology*. Volume 48. Issue 4. July 2012. P. 957-960.
13. Germonprea M. Fossil dogs and wolves from Palaeolithic sites in Belgium, the Ukraine and Russia: osteometry, ancient DNA and stable isotopes. *Mietje Germonprea, Mikhail V.Sablin, Rhiannon E.Stevens, Robert E.M.Hedges, Michael Hofreiter, Mathias Stiller, Viviane R.Despres. Journal of Archaeological Science*. Volume 36. Issue 2. February 2009. P. 473-490.
14. Living Planet Report 2018 [Elektronnij resurs]. *World Wildlife Fund*. – Rezhim dostupu: <https://www.worldwildlife.org/pages/living-planet-report-2018>
15. Mala A. Most Populous Animals On Earth [Elektronnij resurs] / Alisa Mala. *WorldAtlas*. – Rezhim dostupu: <https://www.worldatlas.com/articles/most-populous-mammals-on-earth.html>
16. Pease A., Pease B. The definitive book of body language Australia: Pease International, 2001. 386 p.
17. Sen Nag O. Countries With The Most Pet Cats Globally [Elektronnij resurs] / Oishimaya Sen Nag. *WorldAtlas*. – Rezhim dostupu: <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-most-pet-cats-globally.html>
18. The Cambridge Declaration on Consciousness [Elektronnij resurs]. *Francis Crick Memorial Conference*. – Rezhim dostupu: <http://femconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>
19. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision [Elektronnij resurs]. *United Nations. Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics*. – Rezhim dostupu: <https://population.un.org/wup/Publications/>

ЭВОЛЮЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ ОБЩЕСТВА В АСПЕКТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ «ЧЕЛОВЕК-ЖИВОТНОЕ»

Харьков Сергей Владимирович – заместитель генерального директора, «Киевский зоологический парк общегосударственного значения», г. Киев

Анализируются причины и последствия изменений в сфере отношений человека к животным. Определяется влияние урбанизации и научно-технического прогресса на изменение места животного в урбанизированном социуме, эволюцию отношения современного городского человека к животному: от сервисно-продуктового, потребительского – к партнерскому, даже семейному. Анализируется рост ценности животного-компаньона для одинокого горожанина, окруженного неестественной стрессогенной средой. Указывается на различные последствия гуманизации отношения к животным домашних и диких видов, что, с одной стороны, влечет улучшение качества жизни домашних животных, но с другой – это создает проблемы для существования животных диких видов. Среди других причин и последствий выделяется явление антропоморфизации (или очеловечивания) животных и дается оценка последствий этих культурных изменений.

Ключевые слова: мировоззрение, человек, антропоморфизация (очеловечивания), урбанизация, сознание, благополучие животных, животное-компаньон.

SOCIETY VALUES EVOLUTION IN THE ASPECT OF THE «HUMAN-ANIMAL» RELATIONS

Kharkov Serhii – Deputy CEO, the Kyiv Zoological Park, Kyiv

The article analyzes the reasons and consequences of changes in the realm of human-animal relations. It determines the influence of urbanization and scientific and technological progress on the change of the place of an animal in an urbanized society, the evolution of the attitude of a modern urban person to an animal: from object of the service and consumption – to the partner, even family member. The growth of the value of a companion animal for a lonely city dweller surrounded by an unnatural stressful environment is analyzed. It points to the different consequences of humanizing the attitude towards animals of domestic and wild species, which, on the one hand, leads to an improvement in the quality of life of domestic animals, but on the other hand, it creates problems for the existence of animals of wild species. Among other causes and consequences, the phenomenon of anthropomorphization (or humanization) of animals is highlighted and an assessment of the consequences of these cultural changes is given.

Key words: worldview, human-being, anthropomorphization (humanization), urbanization, consciousness, animal welfare, companion animal.

UDC 179.3

SOCIETY VALUES EVOLUTION IN THE ASPECT OF THE «HUMAN-ANIMAL» RELATIONS

Kharkov Serhii – Deputy CEO, the Kyiv Zoological Park, Kyiv

The aim of this article to analyse the factors that led to cultural shifts in society values evolution in the aspect of the «human-animal» relations and describe their consequences.

Research methodology. The article is based on the number of works, including scientific articles and monographs, of the Ukrainian and foreign researchers such as M. Butterfield, Ye. Bazhenova, L. Volnova, F. de Vaal, M. Germonprea, etc. As well as data and official documents of the relevant organizations were used for this article.

Results. The combination of scientific and technological progress (STP) and human nature has created such factors for the evolution of human-animal relations as: transformation of society and changes in human life through human loneliness in the city, unclaimed due to STP, increased anxiety under city pressure, humanization and social tolerance; loss of animal status as the object of practical benefit due to urbanization and STP; objective increase in the value of the animal due to the planetary ecological situation and urbanization of nature; humanization (anthropomorphization) of animals through research by neurobiologists and ethologists, i.e. studying of the possibility of nonverbal communication between humans and animals, the ease of use of anthropomorphization in information and educational work, interest in anthropomorphization of business with animals, fashion for anthropomorphization of animals and reduction of a man to an animal.

And the consequences of these factors are the following: the substitution of complex social ties with humans for quasi-human relationships with companion animals; humanization of human's attitude to domestic animals and especially to «companion animals»; the spread of vegetarianism and veganism; explosive growth in the number of companion animals in the cities; significant damage from anthropomorphization to wildlife and their habitats.

Novelty. An attempt is made in this paper to follow society values evolution in the aspect of the «human-animal» relations and describe their consequences

Practical significance. Theoretical conclusions can be used to further research of this issue as well as for making practical steps for improvement of wildlife conservation programs and legislation for better animal welfare.

Key words: worldview, human-being, anthropomorphization (humanization), urbanization, consciousness, animal welfare, companion animal.

Надійшла до редакції 10.12.2020 р.

УДК 78.011.4:005

МЕНЕДЖМЕНТ АКАДЕМІЧНОЇ МУЗИКИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛАРМОНІЇ)

Обух Людмила Василівна – кандидат мистецтвознавства, докторант Навчально-наукового інституту мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»

<http://orcid.org/0000-0003-3556-7587>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi37.443>

obukhmila@gmail.com

Здійснено спробу теоретично осмислити один із способів становлення менеджменту академічної музики в Україні – реорганізацію державного культурного закладу. Вперше висвітлено реорганізаційну діяльність КЗ Львівської облради «Львівська національна філармонія» як інституції. Опрацьовано публікації, інформаційні ресурси та нормативно-правові документи, проведено інтерв'ю з представниками керівного апарату філармонії (Б. Сегіном і Т. Косторною), розглянуто архівні матеріали установи та введено їх до наукового обігу. Визначено, що чітке структурування обов'язків та налагодження робочого процесу сприяло не лише появі висококласного реноме в Україні та за кордоном, а й забезпечило більшу продуктивність та ефективність філармонії, а також її прибутковість.

Ключові слова: менеджмент академічної музики, сучасний етап, Львівська національна філармонія, мистецька діяльність, культура.

Актуальність проблеми. Становлення та утвердження держави в сучасному цивілізаційному просторі залежить, насамперед, від культурного розвитку суспільства і потребує залучення до цього процесу всіх інституцій культури, провідне місце серед яких належить філармонійним державним установам. Як не міг не помітити у своїй практиці один із провідних світових експертів у сфері підвищення ефективності ведення урядової діяльності І. Адізес, ефективний менеджмент залежить від галузі [1; 28].

Музичний менеджмент передбачає створення спеціального управлінського апарату та штату працівників для ефективного виконання чітко поставлених завдань, які б у сукупності працювали на результат. Згідно ключових вимог менеджменту, будь-яка організація повинна відповідати досягненню